

اشاره

با توجه به آنچه در مقاله قبل درباره چیهستی آموزش مفاهیم قرآن کریم بیان شد، آموزش درک معنای آیات قرآن کریم از امور بدیهی است. یعنی تصور آن موجب تصدیق است. اما بیان این ضرورت زمانی بیشتر خود را نشان می‌دهد که به عمومی و همگانی بودن این آموزش تأکید می‌شود. ممکن است برخی چنین بیندیشند که درک معنای آیات قرآن برای علما و دانشمندان و کسانی که به‌طور خاص در حوزه‌ها یا دانشگاه‌ها به فراگیری علوم دینی می‌پردازند، لازم است؛ اما عموم مردم نیازی به این آموزش ندارند و سهم آن‌ها از قرآن کریم می‌تواند به خواندن معمولی و رایج قرآن و کسب ثواب و پاداش محدود شود.

کلیدواژه‌ها: آموزش مفاهیم، قرائت، درک معنا، تفکر در قرآن، تدبیر در قرآن

ضرورت آموزش درک معنای آیات قرآن کریم

قرآن کریم سخن و پیام روشن خداوند برای همه مردم است. قرآن می‌فرماید:

هذا بیان للناس (آل عمران/ ۱۳۸)

هذا بلاغ للناس (ابراهیم/ ۵۲)

هذا بصائر للناس (جاثیه/ ۲۰)

هدی للناس (بقره/ ۱۸۵)

راه استفاده از هر سخن و پیامی، شنیدن یا خواندن آن است. شنیدن یا خواندن به‌طور طبیعی شامل درک و فهم است و بدون آن، به درستی انجام نمی‌شود. برای دریافت پیام الهی و آشنا شدن با سخن خداوند باید آیات قرآن را بشنویم یا بخوانیم و این شنیدن یا خواندن نیز به‌طور طبیعی باید با درک و فهم همراه باشد، ولی غالباً در آموزش قرآن، به مهارت‌های قرائت اکتفا می‌شود و درک معنای آیات مورد توجه قرار نمی‌گیرد.

همان‌طور که گفته شد، ضرورت این امر بدیهی است، ولی به‌دلیل غفلت از آن، دلایل و توضیحات زیر مفید به‌نظر می‌رسند.

۱. قرائت یعنی تلفظ و درک معنا: قرائت

به‌معنای خواندن است و خواندن در هر زبانی شامل فهم مطالب خوانده شده است. خواندن یک متن یا یک کتاب به‌معنای آگاهی از مطالب آن است. قرائت قرآن نیز به‌طور طبیعی با فهم همراه است و قرائت بدون فهم ناقص

چرا به آموزش مفاهیم قرآن کریم

مسعود وکیل

کارشناس و مؤلف کتاب‌های آموزش قرآن

است. از این‌رو، وقتی قرآن کریم می‌فرماید: «فأقرءوا ما تیسر من القرآن» (مزمّل/ ۲۰) یا پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «أقرءوا القرآن واعملوا به» قرائت قرآن، شامل فهم قرآن نیز می‌شود. آیا می‌توان قرآن را خواند، ولی بدون درک معنا به آن عمل کرد؟!

۲. دستور به قرائت دستور به درک

معناست: در قرآن و روایات، به خواندن، تفکر و تدبیر در آیات دستور داده شده است، اما هیچ آیه‌ای از قرآن نمی‌فرماید وقتی قرآن را می‌خوانید، معنای آن را نیز بفهمید. زیرا به‌طور عاداتی هنگام خواندن، درک معنا ترک نمی‌شود و نباید خواندن به صورتی انجام شود که درک معنا اتفاق نیفتد. از این‌رو، دستور به خواندن، دستور به فهمیدن نیز است؛ در حالی که تفکر و تدبیر چنین نیست. از روی عادت و غالباً ممکن است آیاتی یا متنی خوانده شود، ولی این خواندن با تفکر و تدبیر همراه نباشد. از این‌رو، چون تفکر و تدبیر امکان ترک دارد، قرآن به انجام آن دستور می‌دهد. به این ترتیب، نبود دستور و تذکر به درک معنا، نشانگر آن است

از مهم‌ترین شرایط توفیق در یادگیری، وجود علاقه و انگیزه در آغاز آموزش و در طی فرایند آن است. فهم و درک مطالب آموختنی و کاستن از بار حافظه در آموزش، موجب تقویت علاقه و انگیزه می‌شود

که خواندن بدون درک معنا قابل تصور نیست؛ یعنی درک معنا جزئی از خواندن است.

۳. چهار مرتبه قرآن کریم براساس روایتی از معصومان(ع): روایت شایان توجهی از حضرت امام حسین و حضرت امام صادق علیهما السلام به شکل زیر نقل شده است. کتاب الله عزوجل علی اربعة اشياء:

علی العبارة و الاشارة و اللطائف و الحقائق فالعبارة للعوام و الاشارة للخواص

و اللطائف للاولیاء و الحقائق للانبیاء (بحار الانوار، ج ۹۲: ۲۰، روایت ۱۸ و ص ۱۰۳، روایت ۸۱)

این روایت شریف برای قرآن چهار مرتبه معرفی کرده و اولین مرتبه آن یعنی عبارات قرآن را برای عموم مردم دانسته است. این مرتبه شامل معنای اولیه عبارات قرآن نیز می‌شود که از راه خواندن و فهمیدن به دست می‌آید؛ زیرا مراتب بعدی یعنی اشارات، لطائف و دقایق شامل فهم بالاتر و عمیق‌تری از معنای اولیه آیات است. از این‌رو، این روایت به وضوح دلالت دارد که فهم معنای اولیه آیات قرآن در حد درک و استفاده عموم مردم است. به این ترتیب، باید در آموزش عمومی قرآن، زمینه لازم برای آن فراهم شود.

۴. لازمه تفکر و تدبیر درک معناست: هدف از آشنایی با قرآن و استفاده از آن، همان‌طور که در قرآن بیان شده، تفکر در آیات الهی و تذکر است.

«و لقد یسرنا القرآن للذکر فهل من مدکر» (قمر/ ۱۷)

«و یبین آیاته للناس لعلهم یتذکرون» (بقره/ ۲۲۱)

«و تلک الامثال نضربها للناس لعلهم یتفکرون» (حشر/ ۲۱)

از این آیات استفاده می‌شود که تبیین آیات، توجه به مثل‌ها و تلاوت آیات باید به تفکر و تذکر بینجامد. بدیهی است تذکر و تفکر زمانی حاصل می‌شود که شنیدن یا خواندن قرآن با فهم همراه باشد.

قابل توجه است که موضوع قرائت بدون فهم معمولاً برای مسلمانان غیر عرب‌زبان پیش می‌آید. از این‌رو معنای آیات قرآن باید همراه قرائت آموزش داده شود تا آموزش قرآن جامع و مطلوب صورت گیرد.

تذکر مهم

هرچند دلایل و توضیحات فوق به خوبی

نشان می‌دهد که آموزش قرائت قرآن محدود به خواندن الفاظ کامل نیست، اما سخن بر آن نیست که قرائت قرآن در حد تلفظ آیات، بدون فهم، هیچ فایده و اثری ندارد. زیرا همین حد از قرائت نیز موجب یاد خدا، ارتباط با کتاب و کلام او و فراهم آمدن فضای تربیتی و معنوی است و می‌تواند اثربخش و از اجر و پاداش الهی برخوردار باشد. از معصومان علیهم السلام روایت شده است که حتی نگاه کردن به خط قرآن نیز ثواب و ارزش دارد، ولی آنچه از یک قرائت معمولی انتظار می‌رود و در آیات و روایات بسیاری بر آن تأکید و توصیه شده است، قطعاً قرائتی است که با درک معنا همراه باشد.

فایده آموزش درک معانی آیات قرآن کریم

اینک که تا حدودی چپستی و چرایی (ضرورت) آموزش مفاهیم روشن شده است، مناسب است. نگاهی نیز به فواید این آموزش داشته باشیم. برخی از این فواید به شرح زیرند:

۱. زمینه‌سازی برای تربیت اسلامی: آموزش عمومی قرآن جزئی از تعلیم و تربیت دینی است. اگر این آموزش از همان آغاز با درک معنا و مفهوم آیات و روایات شریفه همراه باشد، فکر و قلب فراگیرندگان را در معرض کلام و هدایت الهی قرار می‌دهد؛ سخنان و حقایقی که می‌تواند به بهترین شکل زمینه بیداری فطرت و شکوفایی آن را فراهم آورد.

۲. تقویت علاقه و انگیزه: همان‌طور که می‌دانید، از مهم‌ترین شرایط توفیق در یادگیری، وجود علاقه و انگیزه در آغاز آموزش و در طی فرایند آن است. فهم و درک مطالب آموختنی و کاستن از بار حافظه در آموزش، موجب تقویت علاقه و انگیزه می‌شود. این امر در گرو درک معنا و مفهوم عبارات و آیاتی است که آموزش داده می‌شود.

۳. معنادار شدن آموزش: از دیگر عوامل توفیق یادگیری، توجه به نیاز فعلی فراگیرندگان است. در این صورت است که آموزش برای فراگیرندگان معنادار می‌شود و کم و بیش ضرورت و فایده پرداختن به چنین آموزشی را درک می‌کنند. اگر در آموزش عمومی قرآن به آموزش درک معنا توجه داشته باشیم، آیات، قطعات و سوره‌هایی برای آموزش انتخاب می‌شوند که به نوعی با نیاز و فهم قرآن‌آموزان تناسب دارند. برقراری ارتباط با آیاتی که آموزش داده می‌شوند،

می‌تواند دلیل این آموزش را برای آن‌ها روشن سازد. چنین است که آموزش از معنا و هدف روشن‌تری برخوردار می‌شود.

۴. بنیان‌گذاری اندیشه براساس کتاب و سنت: از حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) نقل است که فرمودند:

«انما قلب الحدث كالارض الخالية ما القى فيها من شيء قبلته»: (نهج البلاغه فیض الاسلام، نامه ۳۱: بند ۱۱)

قلب نوجوان مانند زمین بکر است، هر چه بر آن افکنده شود، می‌پذیرد.

از آنجا که غالباً آموزش قرآن از دوران کودکی و نوجوانی آغاز می‌شود، اگر این آموزش با درک معنا و متناسب با فهم قرآن آموز و نیازهای او همراه باشد، مطابق این کلام حکیمانه، هر چه اعتقادات، اخلاق، دستورات رفتاری و سایر مطالب مورد نیاز آموزش داده شود، موجب می‌شود بنیان اندیشه و تفکر کودکان و نوجوانان براساس آموزه‌های قرآن و سنت شکل گیرد و در آینده، آنان با هر اندیشه جدیدی که روبه‌رو می‌شوند، بتوانند آن را در پرتو حقایق دینی به تدریج نقد و بررسی کنند و درست را از نادرست تشخیص دهند.

تذکراتی چند

۱. با توجه به آنچه در این مقاله بیان شد، ضرورت آموزش مفاهیم به‌عنوان یکی از ارکان و اجزای مهم آموزش عمومی قرآن کریم روشن شده است. اما اشاره به گوشه‌ای از سخنان حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب در این زمینه مفید است. ایشان در دو دهه اخیر شاید هیچ مجلسی با اهالی قرآن نداشته‌اند، مگر آن که ضرورت درک معنای آیات قرآن را با جدیت تمام تذکر داده‌اند. دو سخن زیر نمونه‌ای از سخنان ایشان در این زمینه است.

- فهمیدن مفاهیم قرآن، فهمیدن ترجمه کلمه به کلمه قرآن برای کسانی که به زبان عربی آشنایی ندارند، لازم است.

- کشور بحمدالله امروز به معارف قرآن متکی است. آن روزی که این معارف در سطح همه مردم رواج پیدا کند و مستقیم از خود قرآن آن را بگیرند، روزی است که این ملت و این کشور برای همیشه شکست‌ناپذیر خواهد شد.

۲. ممکن است سؤال شود آیا فهم مستقیم قرآن توسط عامه مردم زمینه‌ساز فهم‌ها و برداشت‌های نادرست یا تفسیر به رأی نخواهند

شد؟ در پاسخ این پرسش نکاتی را یادآور می‌شود. ۱- ۲. اقتضای طبیعی و اولیة قرآن کریم هدایت و بیان معارف توحیدی و انسان‌ساز است. همان‌طور که قبلاً نیز به آیاتی از قرآن کریم استناد شد، قرآن خود را پیام روشن الهی، بصیرت و بینش و هدایت برای همه مردم می‌داند. آیا مسلمانان وظیفه دارند قرآن را بخوانند یا خیر؟ از غیر عرب‌زبانان که بگذریم، آنان که زبان قرآن را می‌فهمند، قرآن بخوانند یا نخوانند؟ اگر قرآن خوانند و به‌طور طبیعی معنای کلام الهی را فهمیدند. نتیجه طبیعی و اولیة خواندن قرآن هدایت است یا خدای نکرده ضلالت؟! پس نمی‌توان به بهانه آنکه ممکن است گاهی از آیه‌ای برداشت نادرست به‌دست آید، باب و راه هدایت الهی، یعنی خواندن و درک معنای قرآن، را به روی مردم بست!

۲-۲. مردم چارچوب اصلی و محکمت اعتقادات دینی خود را از علمای متعهد و دانشمندان اسلامی که حصون اسلام هستند، دریافت می‌کنند. هرگاه با اشکال یا شبهه‌ای روبه‌رو شوند، ایشان پاسخگوی این سؤالات هستند. همچنین، بهره‌مندی مردم از قرآن کریم در مسائل کلی دینی، همیشه در چارچوب ارشادات و آموزه‌های علما و فقهایی دین صورت می‌پذیرد. در این حال، اگر سؤالی نیز پیش آید، با مراجعه به کتاب‌های معتبر تفسیری یا پرسش از اهل علم، پاسخ را یافته و مطلب جدید و بیشتری می‌آموزند.

۲-۳. آموزش مفاهیم بهترین راه برای آن است که افراد تفاوت درک معنا و تفسیر را متوجه شوند و نیز بیاموزند گرچه درک معنا یک ضرورت و وظیفه همگانی است، اما تفسیر، کاری خاص و نیازمند دانش و تخصص ویژه است. جالب است همان‌طور که تفسیر در شأن علما و مفسران است، تفسیر به رأی نیز غالباً از سوی دانشمندان اتفاق می‌افتد. عامه مردم را کاری با تفسیر نیست که به تبع آن دچار تفسیر به رأی شوند.

۲-۴. همچنین، مناسب است برای قرآن‌آموزان توضیح داده شود که درک معنای اولیة آیات قرآن کریم برای دستیابی به یک نظر نظام‌مند از قرآن یا نسبت دادن یک نظر به قرآن کفایت نمی‌کند. باید قرآن‌آموزان را تشویق کرد که ضمن فهم معنای آیات و دقت و اندیشه در آن‌ها، در صورتی که با سؤالات و یا ابهامات خاصی روبه‌رو شدند، آن‌ها را با کارشناسان و صاحب نظران علوم دینی در میان بگذارند و در جست‌وجوی پاسخ کامل و صحیح باشند.

اقتضای طبیعی و اولیة قرآن کریم هدایت و بیان معارف توحیدی و انسان‌ساز است